

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Нина Ангелова Чавдарова на тема „Реторика на съпротивата срещу джендър теорията в българския дебат по Истанбулската конвенция“ за придобиване на ОНС „доктор по философия“, ПН 2.3 ”Философия” (Реторика, джендър реторика) с научен ръководител доцент д-р Герасим Петрински от професор д-р Татяна Петрова Батулева-Кънчева, Институт по философия и социология, БАН

1. Оценка на качествата на дисертационния текст

Представеният от Нина Чавдарова дисертационен труд се състои от увод, четири глави, заключение и библиография. Той е в обем от 176 страници текст и библиография плюс 33 с. анекси и резултати от проведени от дисертантката анкети. Още в увода проличават качествата на предложения труд: **концептуална прецизност** при дефинирането на предмета (джендър теорията и нейните рефлексии в българския дебат върху Истанбулската конвенция), обекта на изследването (реториката на съпротивата срещу приемането на Истанбулската конвенция, анализирана както в български, така и в международен контекст), методите, целите и конкретните задачи на изследването, нещо, което, заедно с избора на **адекватна методология**, вече е свидетелство за креативен подход. Налице е коректно позоваване и пълноценно използване на цитираната богата литература. Откроява се изключителната **актуалност** на темата, свързана с конкретните параметри на проведения в българското общество дебат за конвенцията, но и с нейните рецепции в международен план.

Първа глава „*Джендър теория и реторика*“ (12-63 с.) задава концептуалната рамка на изследването. В първата част на тази глава авторката проследява водещите концепции за джендър, свързаните с понятието научни дискусии и техните практически проекции в културно-политически контекст; специално внимание е отделено на различните аспекти на джендър-подхода като критическа социална теория, оспорваща патриархалната структура на обществото, и като социален конструктивизъм; предложен е историко-философски екскурс върху разбиранията за мъжко и женско в древността, Средновековието, Ренесанса. Маркирани са основни тези за джендър идентичността и джендър отношенията: като процес; като два взаимно допълващи се принципа, конструиращи човешкостта; като запазване на разграничението между анатомичен пол и социален пол; както и крайните тези, визиращи биологичния пол като социален конструкт; отчетена е разликата между джендър и сексуалност.

В раздела *Джендър като статус, роля, идентичност. Концепции* (с. 22-29) авторката обоснова извода, че в рамките на джендър подхода социалните категории роля, статус и идентичност са полово маркирани, културно обусловени, динамични и вариращи в зависимост от контекста. В *”Критика към джендър теорията”* са представени възгледите на автори, според които джендър теорията е напуснала полето на академизма и се е превърнала в политическа

идеология, чиято цел е едностранчива ревизия на основополагащи начала в културния процес на модерните общества. На основата на анализи на разликите между идеология и наука е обоснован изводът, че категорията "джендър идеология е дискуссионна, но тя се полемизира в полето на политическата и гражданска реторика".

Втората част на първа глава задава реторическата рамка на изследването, като представя първо, диалогичните реторически жанрове като спор, дебат, опровергаване и дискусия; и второ, конкретните особености на джендър реториката. С оглед на избраната тема дисертантката приема опровержението (чрез критика на тезиса, на аргументите и на демонстрацията) за основен изследователски инструмент; негов противовес е убеждаващата комуникация, чиято цел е постигане на съгласие в полза на определена идея. Създаването на автентично аргументативно поле предполага и предпазване от логически грешки като: ефект на плашилото (strowan), грешна дихотомия, неправомерно приемане на корелацията за причинност, ирелевантност, *reductio ad absurdum*, *ad hominem* и др., които дисертантката подробно анализира с оглед ролята им в изследвания от нея дебат.

На взаимното пресичане на следваните от джендър теорията и реториката траектории е посветен разделът *Джендър реторика* (55-63 с.). В параграфите *Джендър в българския дискурс* и *Характеристики и особености на джендър реторика* Нина Чавдарова основателно разглежда понятието в тясна връзка с феминизма. Показано е как феминистката критика към маскулинизирания език и неговите властови проекции представлява опит за отстояване на женското случване в езика. Очертани са минималистичното и максималистичното дефиниране на джендър. Проследени са българските еквиваленти на понятието (вариращи от социален пол и социопол до джендър или род), които и днес остават дискуссионни, особено в контекста на дебата върху Истанбулската конвенция. Чавдарова поставя акцент и върху изследванията в българското културно пространство, допринесли за обособяването на феминизма като самостоятелна теоретична област в национален контекст.

Във втора глава *Истанбулската конвенция в българския дебат* (с. 63-115) дисертантката представя реторическите аспекти на българския преход и обосновава тезата за хегемония на неолибералната езиковост в реториката на политическите партии. Този анализ е особено важен, защото създадените по време на прехода тенденции до голяма степен определят лошите вербални практики (унификация, профанизация, семплификация, демагогия), използвани и в дебата за Конвенцията. Анализът е насочен към реторическата аргументация в българския политически дискурс и гражданските дебати, използваните аргументативни практики, ключови думи и топоси на антиджендър движенията.

Третата част на втора глава обговаря различията между политическа реторика, политически език и политическо говорене. Ако политическата реторика е клон на реторическата наука, който изучава теорията и практиката на политическото красноречие, то политическият

език е най-фундаменталният елемент на политическото говорене. Чавдарова извежда тезата, че "диалогът е немислим" в условията на задействана морална паника (с. 75), като "и защитниците, и противниците на Конвенцията оперират реторично на полето на колективното съзнание, но вторите имат преимуществено предимство на територията на традиционните ценности" (с. 98).

Трета глава (с. 115-136) представлява подробен реторически анализ на самата Истанбулска конвенция, на нейното структурно-композиционно съдържание в оптиката на диадата комуникатор/аудитория. Последователно са анализирани Преамбюлт и 12-те глави на конвенцията, нейния категориално-понятиен апарат с оглед на неговата релевантност и ефективност. Дисертантката формулира извода, че "документът има твърде общ и формален характер в съществена част от включените глави и разписани членове". Обоснована е неговата "аргументативна асиметрия". Значими и изискващи максимална конкретност теми като "финансиране, преследване, разследване, доказателства и подкрепа" са неправомерно генерализирани; в очевидна обемна диспропорция са описани някои видове сексуално насилие, нетипични за европейската културна и религиозна традиция. Въпросите, свързани с информацията и комуникацията, както и липсата на точен еквивалент на термина *gender* в българския език са допълнителна причина за съпротива срещу документа.

Четвърта глава представя авторско анкетно проучване по темата на дисертацията. Тя включва емпирична и теоретична част. Анкетата отразява идентифицирани в анализа на дебата относно Истанбулската конвенция тези и аргументи на спорещи страни. Формулирани са важни, засягащи домашното насилие изводи: домашното насилие е обективно съществуващо социално явление; Истанбулската конвенция не се възприема като инструмент за справяне с него; понятието *джендър* се интерпретира като „пол по избор“ или „трети пол“; Истанбулската конвенция съдържа елементи на джендър идеология.

2. Приноси на дисертационното изследване

Предложената от Нина Чавдарова дисертация има **оригинален характер** и представлява цялостен реторически анализ на българския прочит на Истанбулската конвенция, на самата Истанбулска конвенция, на нейното структурно-композиционно съдържание и понятийно-категориален апарат в оптиката на класическите реторически средства етос/патос/логос. Тя на практика включва всички равнища на дебата (политици, президентска институция, учени, интелектуалци, граждански организации, медии, представители на вероизповеданията). Подобно изследване се прави за първи път у нас и по същество представлява **конструиране на ново изследователско поле**. Формулираните в дисертацията изводи се базират на оптимално съчетание на добро познаване и творческа интерпретация на теоретичните източници, вникване в спецификата на европейския и националния контекст и обективно открояване на тезите.

Предложена е типология на юридическите, социокултурните, религиозните и икономическите аргументи и контрааргументи на протагонистите и антагонистите; представени са техните основни тези: ако за първите Истанбулската конвенция чрез "мониторингов механизъм" би запълнила определен дефицит, за вторите тя би довела до отказ от национален суверенитет. Подробно е разгледан националният реторичен контекст, в условията на който протича дебатът, неговата връзка и разминаване с европейския контекст.

Формулирани са изводи относно: наличие на набор от джендър теории и подходи (в противовес на някаква монолитна джендър теория); дискусията за границите между пол и джендър; специфичния прочит на понятието джендър на българска почва. Обективно и с необходимото авторово отстояние са открити специфичните особености на езика на поддръжниците и опонентите на Конвенцията: конкретните реторически похвати, тяхната релевантност, вербалното противопоставяне в медийното пространство и постепенното му "овладяване от политическия дискурс", подмяната на тезиси и превръщането на Истанбулската конвенция в аргумент в конкуренцията за власт между политическите субекти.

Към приносите следва да прибавим и авторската онлайн анкета, която изследва отношението на 250 респонденти към Истанбулската конвенция, нейното разбиране и приемане у нас.

3. Бележки и препоръки:

Нямам съществени бележки към дисертантката. В композиционно и съдържателно отношение представената работа напълно **отговаря на изискванията за дисертационен труд**. Предлагам публикуване на текста под формата на монографично изследване. Препоръчвам на г-жа Чавдарова да продължи изследванията си в тази насока. Съдържателният дебат за Конвенцията не е приключил, нещо повече: вече сме свидетели на конкретни резултати от прилагането ѝ в редица държави. В тази връзка възниква въпросът: дали, положена в Прокрустовото ложе на политкоректното говорене, джендър/антиджендър реториката ще изгуби критичния си заряд; дали ще продължи да затъва в лошите практики в политическото говорене като демагогия, профанизация, вулгаризация; или, напротив, ще доведе до реално обогатяване на диалогичните реторични жанрове.

И още: може ли да разглеждаме дебата за/против Истанбулската конвенция и резултатите от него като лакмус за алгоритъма за вземане на решения в ЕС и техния специфичен прием на национално ниво, за наличието/липсата на реален вътрешно-съюзен диалог; до каква степен често оказваният от европейските институции натиск може да замени автентичния дебат и респекта към националните истории и законодателства; дали заложеното в Конвенцията ценно съдържание ще изкристализира, освобождавайки се от "двойното дъно на куфара" или тя ще

бъде използвана за пропагандни цели: като "тактически маньовър за решаването на вътрешнопартийни въпроси" (на национално ниво) и като "параван за санкционни действия в случай на проявен, макар и остатъчен държавен суверенитет от страна членка" (на европейско ниво).

4. Заключение:

Представените от Нина Ангелова Чавдарова публикации са релевантни на отделни аспекти от разработваната тема като: реторически аспекти на съпротивата срещу джендър реториката; ролята на понятието „джендър“ в политическото говорене; българските прочити на дебата по Истанбулската конвенция. Данните от проведените анкетни проучвания придават допълнителна тежест на изследването и свидетелстват за реална апробация на заложените в дисертационния труд идеи. Приносите са точни и ясно формулирани. Заявените в увода цели и задачи са изпълнени. Авторефератът отразява точно съдържанието на дисертацията. Тези факти са убедително доказателство, че дисертантката **изпълнява изискуемите от НАЦИД минимални национални изисквания** за придобиване на ОНС "доктор", както и тези, заложиени в Правилника за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски” и притежава теоретични знания, ерудиция и способност за **самостоятелни научни изследвания в тази сложна, значима и обещаваща интердисциплинарна проблематика.**

Като имам пред вид качествата на предложения труд „Реторика на съпротивата срещу джендър теорията в българския дебат по Истанбулската конвенция", неговата изключителна актуалност и бъдещи перспективи, убедено ще гласувам на Нина Чавдарова да **бъде присъдена ОНС „Доктор”** по философия в професионално направление 2.3. Философия.

08. 06. 2022

Професор дфн Татяна Батулева